

УДК: 37.014.53

Силадій І. М.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК СВОБОДА ВИБОРУ МОДЕЛІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Демократизація системи освіти відкриває низку можливостей для розкриття творчих здібностей не тільки педагога, але й учня, сприяє пошуку нестандартних підходів у навчально-виховному процесі. Рутинному, шаблонному педагогу демократизація не під силу. І тільки майстер своєї справи здатний до вияву креативності, свободи, творчості. Під цим оглядом демократизацію варто розглядати як свободу вибору педагогом моделі освітнього процесу. Такий вибір передбачає лібералізацію всієї системи педагогічної діяльності, панування в навчальному закладі атмосфери творчості, співробітництва, новаторства, конструктивного діалогу всіх учасників навчально-виховного процесу. Водночас у демократичному суспільстві вибір педагогом освітньої моделі має враховувати особливості, пріоритети, нахили учнів. Реалізація такого підходу повинна розгортатися в контексті розробки конкретних методик навчання та виховання.

Ключові поняття: людина, культура, освіта, демократія, демократизація освіти, модель освіти, вибір моделі освіти, свобода вибору моделі освіти.

Силадій І.М. Демократизация образования как свобода выбора модели образовательного процесса Демократизация системы образования открывает ряд возможностей для раскрытия творческих способностей не только педагога, но и ученика, способствует поиску нестандартных подходов в учебно-воспитательном процессе. Рутинном, шаблонном педагогу демократизация не под силу. И только мастер своего дела способен к проявлению креативности, свободы, творчества. В этом смысле демократизацию следует рассматривать как свободу выбора педагогом модели образовательного процесса. Такой выбор предполагает либерализацию всей системы педагогической деятельности, господства в учебном заведении атмосферы творчества, сотрудничества, новаторства, конструктивного диалога всех участников учебно-воспитательного процесса. В то же время в демократическом обществе выбор педагогом образовательной модели должен учитывать особенности, приоритеты, склонности учащихся. Реализация такого подхода должна разворачиваться в контексте разработки конкретных методик обучения и воспитания.

Ключевые понятия: человек, культура, образование, демократия, демократизация образования, модель образования, выбор модели образования, свобода выбора модели образования.

Siladia I. Democratization of education as the freedom to choose a model of educational process Democratization of the education system opens up a number of opportunities for revealing creative abilities of not only the teacher but also the student,

promotes the search for non-standard approaches in the educational process. The routine, patterned teacher of democratization is not in vain. And only the master of his work is capable of revealing creativity, freedom, creativity. Under this review, democratization should be seen as the freedom to choose a model of educational process as a teacher. Such a choice involves the liberalization of the whole system of pedagogical activity, the domination of the atmosphere of creativity, cooperation, innovation, constructive dialogue of all participants in the educational process in an educational institution. At the same time, in a democratic society, the choice of the educator of an educational model must take into account the particularities, priorities, and inclinations of the students. The implementation of this approach should be developed in the context of the development of specific teaching and learning methods.

Key concepts: *people, culture, education, democracy, democratization of education, model of education, choice of model of education, freedom to choose a model of education.*

Обираючи певну модель освітнього процесу, педагог повинен наповнити її новим змістом, показати власне бачення навчально-виховної роботи. Саме тому одним з найважливіших шляхів демократизації освіти є оновлення методів, прийомів навчальної діяльності учнів, які мають будуватися на гуманістичній основі, партнерських відносинах, принципі рівноправного діалогу у системі вчитель – учень. Визначальним напрямком такої роботи є розвиток самостійності учнів, систематичне формування в них умінь виробляти свою точку зору. Творчому зростанню методів і прийомів роботи з учнями сприяє реалізація принципів дискурсивності, проблемності в процесі індивідуального і парного, групового і колективного навчання – ілюстративно-пояснювальних, проблемно-пошукових, дослідницьких, а також рольових ігор, психологічних тренінгів, методів і прийомів ділового спілкування [1, с. 69].

Демократизація освіти дозволяє втілити світоглядні екзистенціали педагога у навчальний процес, напрацювати власний стиль викладання. Як зазначає К. Часова, потрібно викладати навчальний матеріал з певної дисципліни, спираючись на життєві приклади, створюючи такі ситуації, які можливо розрішити, використовуючи особистісні якості. Кожному педагогу потрібно мати свій особливий внутрішній світ, який окреслить траєкторію його особистої гуманної педагогіки, що визначить притаманні йому особливості спілкування з учнями та зробить неповторною атмосферу на занятті, що змусить учнів запам'ятовувати зміст сказаного та якісніше засвоювати знання [2, с. 197].

Продовжуючи наведену вище логіку Л. Кондрашова підкреслює, що в умовах демократизації сучасної освіти одним із важливих завдань педагогічної праці є моделювання освітнього процесу так, щоб стимулювати інтелектуальні й емоційні сили його учасників, гармонізуючи їх, забезпечувати розвиток особистості відповідно до індивідуальних освітніх стратегій. Вибудовуючи власну модель освітнього процесу у демократичному суспільстві викладач повинен розуміти потреби й настрої учнів. Так, вищеозначена дослідниця спираючись на соціологічне дослідження стверджує, що до необхідних якостей педагога учні зарахували: вміння знайти індивідуальний підхід, здатність до співпраці, грамотне літературне мовлення, комунікабельність, повагу до особистості учня. Професіоналізм учителя учні віднесли за значущістю на п'яте місце. З аспектів особистого впливу (вміння створити на уроці сприятливий психологічний

клімат, творча активність, почуття гумору, здатність бути особистістю, організаторські здібності, зовнішній вигляд і емоційність) на останньому місці – емоційність учителя [3, с. 15].

Водночас зауважимо, що вибір педагогом власної моделі освіти неможливий без демократизації освіти як на мікрорівні, так і на макрорівні – лібералізація всієї системи педагогічної діяльності.

В цьому контексті В. Береза окреслює низку певних ознак, які притаманні демократичній системі освіти:

- роздержавлення школи, ліквідація існуючої в країні монополії на освіту та перехід до суспільно-державної системи, де особистість, суспільство і держава є рівними партнерами;

- децентралізація управління освітою, чітке розмежування між центром, регіональними та місцевими органами управління з максимальною передачею на місця функцій управління, в тому числі і в загальноосвітні заклади;

- участь місцевої влади і місцевої громадськості як в управлінні освітою через відповідні місцеві органи, так і безпосередньо в діяльності освітніх закладів, залучення додаткових місцевих ресурсів для їх розвитку, пробудженні інтересу до проблеми освіти в місцевій спільноті, вихованні на цій основі освітньої громадськості;

- самостійність освіти у виборі стратегії свого розвитку, цілей, змісту, організації та методів роботи, їх юридична, фінансова та економічна самостійність;

- доступність освіти для всіх, незалежно від соціального становища, статі, расової, національної, релігійної приналежності;

- відкритість системи;

- право батьків та учнів на вибір школи, форми та профілю освіти, на навчання в недержавних загальноосвітніх закладах, на домашню освіту, на прискорену освіту за індивідуальними планами й програмами, на участь в управлінні загальноосвітнім закладом;

- право педагогів на творчість, на власний педагогічний почерк, на свободу вибору педагогічних концепцій, технологій, підручників і навчальних посібників, методів оцінювання навчальної діяльності учнів, на участь в управлінні загальноосвітнім закладом[4, с. 12].

На думку С. Гончаренка, демократизація педагогічної діяльності, професійна свобода вчителя реалізуються через «принцип співробітництва», який передбачає перехід від тоталітарної до гуманістичної парадигми виховання. На практиці це означає встановлення в усіх навчальних закладах атмосфери взаєморозуміння, довіри і взаємної вимогливості педагога і учнів чи студентів. Має змінюватися і характер керівництва закладів, де статутними та іншими засобами ліквідується можливість диктаторських повноважень у директора школи чи ректора ВНЗ. У разі демократизації освіти в навчальних закладах існує невимушена, творча, демократична атмосфера, а учні й студенти отримують можливість опановувати закони демократичного життя і громадянства ще під час навчання [5, с. 167-168].

Вочевидь, окремий педагог зможе реалізувати своє бачення моделі освітнього процесу у найкращий спосіб у тому випадку, коли у навчальному закладі панує

атмосфера творчості, співробітництва, новаторства, конструктивного діалогу всіх учасників навчально-виховної діяльності.

В процесі демократизації освіти важливо змінити ставлення вчителя до учня. Вчитель повинен бачити в учні партнера, розуміти його потреби та інтереси, впроваджувати індивідуальні методики навчання. Як справедливо зауважує Л. Шелюк, демократизація навчання – це впровадження демократичних засад у спільну діяльність учителя та учнів на уроці. Вона докорінно змінює взаємовідносини між учителем та учнями, тобто змінює традиційну систему “суб’єкт-об’єктних” відносин на “суб’єкт-суб’єктні”. За умови сформованості “суб’єкт-об’єктних” відносин у навчанні вчителів відводиться роль активної діяльній одиниці цього процесу, а учневі – роль пасивного “споживача” знань. В умовах сформованості “суб’єкт-суб’єктних” відносин учень виступає в ролі замовника знань з усіма притаманними йому індивідуальними особливостями. “Суб’єкт-суб’єктні” відносини сприяють підвищенню значущості і відповідальності учня за набуття знань, умінь та навичок, тобто ставлять його у більш активну позицію; сприяють усвідомленню кожним учнем себе як особистості, своєї соціальної ролі, свого місця в навчальному процесі, своїх функціональних обов’язків [6, с. 283].

На наше переконання, вибір педагогом будь-якої моделі освітнього процесу у демократичному суспільстві повинен базуватися на принципі суб’єктності, який передбачає вивчення й врахування у навчально-виховній діяльності різноманітних особливостей, пріоритетів, нахилів учнів. Реалізація цього принципу має здійснюватися не у формальний спосіб, а стати змістом конкретних методик навчання та виховання.

Саме тому на думку фахівців, винятково важливу роль у демократизації навчання має свобода слова, гласність, самовираження особистості учня, розвиток критики та самокритики. Педагогу необхідно на занятті створювати такі ситуації, у розв’язанні яких активну участь брали б учні: висловлювали свої думки, виступали в ролі опонентів по відношенню до вчителя та своїх товаришів, вносили поправки, пропозиції, давали поради. Інтегратором колективної думки повинен бути педагог, але без жорсткої регламентації дій учнів (студентів), без нав’язування своєї думки, своїх переконань. Свобода думки – це перша сходинка до творчості і демократизму [7, с. 402].

Аналізуючи стан справ у вітчизняній системі освіти в контексті її демократизації, досліджуючи можливості розширення творчої свободи педагога для запровадження власних інноваційних розробок, необхідно підкреслити, що даний процес є багатоаспектним й передбачає децентралізацію, гуманізацію, індивідуалізацію навчання.

Зокрема, можна констатувати, що на сьогоднішній день, незважаючи на неналежні соціально-економічні умови, українська система шкільної освіти продовжує реформуватися, спираючись на вітчизняний та зарубіжний досвід, що, безумовно, сприяє інтеграції до європейського освітнього простору. До позитивних тенденцій періоду реформування шкільної освіти можна віднести: децентралізацію й демократизацію управління і фінансування освіти; прагнення до деідеологізації та зміни мети й змісту гуманітарного аспекту освіти; розробку стандартів у змісті шкільної освіти; прагнення до самоврядування шкіл; скасування монополії держави на створення програм і підручників; надання першочергової уваги викладанню державною мовою; забезпечення

свободи для педагогічної творчості. Однак українські дослідники, аналізуючи ситуацію, що склалася у галузі розвитку шкільної освіти, виділяють певні проблеми. Перш за все, це проблема визначення державних стандартів освіти та розробки системи варіативного навчання, яке відповідає індивідуальним потребам і здібностям учнів[8, с. 15].

Отже, свобода вибору педагогом моделі освітнього процесу має певні рамки у вигляді стандартів освіти, принципів положень навчально-виховної системи як такої. Саме тому демократизація освітньої діяльності педагога взаємопов'язана з моніторингом якості впровадження власних методик навчання та виховання, який мають здійснювати не тільки державні органи, але й в першу чергу громадські організації.

У сучасних демократичних країнах система моніторингу якості освітніх послуг є важливою складовою всієї навчально-виховної системи. Надаючи свободу педагогу, суспільство, держава, батьки мають право побачити якісний кінцевий результат – інтелектуально та духовно розвинену особистість. У науковій літературі під моніторингом в галузі освіти розуміють інформаційно-кореляційний супровід системи освітньо-виховної діяльності будь-якого навчально-виховного закладу. Мета моніторингу – створення певних інформаційних умов для формування цілісних уявлень про стан функціонування системи освіти та кількісні зміни, що відбуваються в ній під впливом різних чинників. Об'єкт моніторингу – система освіти (загальна середня, професійна, вища, національна або загальнодержавна). Суб'єктами моніторингу є:

- органи державного контролю за діяльністю навчальних закладів;
- моніторингова служба відповідного рівня;
- адміністрація навчального закладу, рада закладу, піклувальна рада;
- органи громадського та місцевого самоврядування[9, с. 89].

Наприклад, в межах Болонського процесу розроблені принципи, критерії та стандарти моніторингу освітньої діяльності. Таким єдиним стандартом є кредитна система, яка була розроблена для полегшення визначення навчального навантаження студентів і обсягу здобутих ними знань. Згідно неї було запропоновано запровадити в усіх національних системах освіти технологію обліку трудомісткості навчальної роботи у кредитах. За основу рекомендувалось прийняти ECTS (Європейська система перезарахування кредитів – залікових одиниць трудомісткості), зробивши її системою накопичення, здатною працювати в рамках концепції “навчання впродовж усього життя”. Контроль за якістю освіти, згідно з Болонською декларацією, покладено на акредитаційні агентства, незалежні від національних урядів і міжнародних організацій. Агентська оцінка визначатиметься не тривалістю або змістом навчання, а тими знаннями, уміннями і навичками, що їх здобули випускники[10, с. 120-121]. Демократичність такого підходу до освітньої діяльності полягає в тому, що ВНЗ можуть формувати власні навчальні програми, викладачі розробляти авторські курси, студенти обирати власну траєкторію навчання тощо.

Демократизація освіти сприятиме істотному розвитку мобільності студентів. Одночасно ставиться питання про розширення мобільності викладацького та іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачаються зміни у національних законодавчих актах щодо працевлаштування іноземців. З огляду на це, одним із пріоритетів у рамках Болонського процесу має бути залучення в Європу

якнайбільшої кількості студентів з інших регіонів світу, забезпечення привабливості європейської системи освіти[10, с. 121].

Водночас необхідно підкреслити, що демократизація освіти не є самоціллю, вона, перш за все, сприяє створенню духовно-інтелектуального середовища для самореалізації особистості, розкриттю творчих здібностей учнів та педагогів. Як справедливо зауважує С. Колмакова, навчально-виховний процес у вищій школі повинен бути спрямованим на формування активної життєвої позиції у висококваліфікованого випускника, що передбачає гуманітаризацію та демократизацію освіти [11, с. 125].

Маючи можливість самостійно обирати модель освітнього процесу педагог повинен не тільки надавати учню необхідні знання, але й формувати ціннісне підґрунтя його світогляду. З нашої точки зору, аксіологічною основою демократизації педагогічної діяльності мають бути наступні пріоритети та цінності: повага до прав і свобод людини, моральність, свобода, справедливість, самокритичність, взаємодопомога тощо.

На переконання фахівців не можна зводити демократизацію освіти лише до її формально-правових аспектів, тобто до законодавчо проголошеного права участі академічної громадськості в управлінні системою вищої освіти. Реальна демократизація вищої освіти означає, що кожна людина повинна мати у своєму розпорядженні економічні можливості здійснення свого права на вищу освіту, але й цим не вичерпується демократизація освіти. Вона передбачає високу якість навчання в усіх типах вищих навчальних закладів, відповідність освітніх програм сучасному рівню науки і техніки, вимогам сучасного життя[12, с. 270].

Вкрай важливо, щоб демократизація педагогічної діяльності базувалась на культурно-історичних, цивілізаційних, освітянських традиціях конкретного народу не руйнувала позитивні напрацювання попередніх поколінь. З нашої точки зору, розробляючи власну методику навчання та виховання педагог має творчо поєднувати традиції та інновації, використовувати надану йому свободу для пошуку нових підходів ретрансляції знань та цінностей.

Можливості вибору педагогом моделі освітнього процесу безпосередньо корелюється з суспільним запитом в Україні щодо індивідуалізації навчання. Фактично принцип індивідуалізації навчання є одним з базових для демократизації педагогічної діяльності. Сьогодні в Україні спостерігається тенденція до індивідуалізації навчання, спрямованої на вирішення проблем гуманізації освіти, що призводить до перебудови системи вищої освіти і розробки засад, орієнтованих на створення умов для становлення особистості студента як кваліфікованого фахівця і самостійного громадянина демократичного суспільства. Такими засадами є:

– принцип усвідомленої перспективи (“зроби себе сам”), згідно якого, кожна людина має можливість брати активну участь у власній освіті. Знання автоматично стануть затребуваними, а не нав'язаними жорсткими межами навчального плану, посилюється мотивація навчання і ефективність засвоєння знань;

– принцип гнучкості системи вищої освіти, згідно якому зміст навчання і шляхи засвоєння знань і формування професійних навичок відповідають потребам та рівню розвитку особистості. В даному випадку виправдовується система багаторівневої вищої

освіти при здійсненні можливості зміни спеціалізації або отриманні декількох спеціальностей за період навчання у ВНЗ;

– принцип динамічності системи вищої освіти, пов'язаний із здатністю швидко реагувати на зміни в економіці, інформаційній системі в результаті науково-технічного прогресу;

– принцип індивідуального навчання, реалізація якого призводить до виникнення між викладачем і студентами атмосфери співтворчості, що сприяє поліпшенню якості сприйняття інформації і становленню професійної майстерності [13, с. 157-158].

Водночас реалізація цих принципів має сприяти не тільки індивідуалізації навчання, але й демократизації освітнього процесу.

Література:

1. *Постоленко І.* Демократизація освітнього процесу в Україні / І. Постоленко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. - 2007. - № 22. - С. 67-71.
2. *Часова К. С.* Гуманізація освіти в Україні: теоретичний аналіз / К.С. Часова // Педагогічний процес: теорія і практика. - 2013. - Вип. 4. - С. 194-201.
3. *Кондрашова Л.* Емоційна домінанта підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності / Л. Кондрашова // Рідна школа. - 2010. - № 7-8. - С. 14-19.
4. *Берега В.* Демократизація суспільних відносин як головна умова функціонування політичної освіти і просвітництва / В. Берега // Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія. - 2015. - Вип. 37. - С. 10-17.
5. *Гончаренко С.У.* Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. - К.: Либідь, 1997. - 376 с.
6. *Шелюк Л.* Демократизація освіти як принцип її реформування в Україні / Л. Шелюк // Гілея: науковий вісник. - 2014. - Вип. 89. - С. 371-376.
7. *Маргуліна Л.В.* Демократизація освіти: український історичний досвід і сучасність / Л.В. Маргуліна // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, УАН; голов. ред. В.М. Вашкевич. - К., 2011. - Вип. 43. - С. 397-404.
8. *Вишневська Н.* Головні тенденції реформування шкільної освіти в країнах світу у 80-90-х роках ХХ століття / Н. Вишневська // Нова педагогічна думка. - 2014. - № 1. - С. 10-15.
9. *Буданова Л.Г.* Визначення понять «моніторинг» та «моніторинг освіти» в сучасній педагогіці / Л.Г. Буданова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. - 2014. - Вип. 34. - С. 85-91.
10. *Науменко У.В.* Вища гуманітарна освіта України у контексті європейських вимог / У.В. Науменко // Наука і освіта. - 2014. - № 3. - С. 119-123.
11. *Колмакова С.І.* Демократичні та християнські цінності – важливий чинник освітньої демократії в умовах розбудови правової держави / С. І. Колмакова // Водний транспорт. - 2013. - Вип. 1. - С. 125-127.
12. *Мусієнко І.І.* Соціально орієнтована модель державного управління освітою як чинник посилення ефективності національної безпеки України / І.І. Мусієнко // Теорія та практика державного управління. - 2012. - Вип. 3. - С. 268-276.
13. *Коростіянець Т.* Індивідуалізація вищої освіти як чинник становлення особистості громадянина демократичного суспільства / Т. Коростіянець // Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки. - Кіровоград:РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 101. - С.154-158.